

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

340.11

๗ 495 ๗

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

และ

ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

คณะเนติบัณฑิตรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖

พิมพ์ช่วยในงานฉานนกิจศพ

นายประถม ภัทรบุตร

ณ ^{๘๘๑} ~~๘๘๑~~ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

คำนำ

คณะเนติบัณฑิต ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ มอบฉันทะให้นายปลุก วัชรภักย์ เป็นผู้แทนมาแจ้งความ ณ หอสมุดแห่งชาติ กรมคดีปกครองว่า คณะเนติบัณฑิตรุ่นนี้ มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเรื่องเกี่ยวกับตำนานกฎหมายสำหรับแจกในงานฌาปนกิจศพ นายประถม ภัทรบุตรี ผู้เป็นสหayaร่วมคณะ เพื่อเป็นที่ระลึกอนุสรณ์ตามประเพณี ขอให้เจ้าหน้าที่ช่วยจัดหาหนังสือเรื่องดังกล่าวให้ ก็เรื่องตำนานกฎหมายที่หอสมุดแห่งชาติมีฉบับอยู่นั้น คือเรื่องตำนานกฎหมายเมืองไทย กับประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ กรมคดีปกครองจึงมอบหนังสือเรื่องนั้น ให้ไปพิมพ์ตามความประสงค์ และขออนุโมทนาในกุศลธารณประโยชน์ด้วย หากผลิตหนังสืออื่นใดจักพึงบังเกิดมีเพราะการพิมพ์หนังสือแจก ขอผลิตหนังสือนี้จงสำเร็จแก่นายประถม ภัทรบุตรี ผู้ดวงดับไป ตามควรแก่ศิวาลัยในสมัยปรายภพทุกประการ เทอญ

กรมศาลปกครอง

๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๕

นายประถม ภัทรบุตร

ชาติ๑ ๒๔๕๓

มรณะ ๒๔๕๕

คำนำของผู้เขียนประวัติ

ในงานฉาบปีกศพ นายประถม ภัทรบุตร์ ที่เมรุวัดมกุฏ-
กษัตริยารามนี้ เคนิบบัณฑิตรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๒ เพื่อนของผู้ตายปรารถนาจะ
พิมพ์หนังสือแจกเป็นมิตรพดด้แก่ผู้ไปในงาน คณะเคนิบบัณฑิตรุ่น ๒๔๗๒
ได้ขอให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนประวัติของ นายประถม ภัทรบุตร์ ข้าพเจ้าเป็น
ญาติผู้ใหญ่ที่สนิทและให้ความอุปการะปกครอง นายประถม ภัทรบุตร์
ตั้งแต่เยาว์วัย อายุ ๓๓ ปี อยู่ในครอบครัวของข้าพเจ้าตลอดไปจนสำเร็จ
การศึกษานานาชาติและมหาวิทาลัย จนออกมารับราชการจึงได้แยก
ไป แม้นายประถม ภัทรบุตร์ ได้แยกไปจากครอบครัวของข้าพเจ้า
แล้วก็ยังไปมาติดต่ออยู่จนถึงแก่กรรม ข้าพเจ้าจึงยินดีรับเขียน
ประวัติให้ตามคำขอร้องของคณะเคนิบบัณฑิตรุ่น ๒๔๗๒ และขออนุโมทนา
ในการกระทำอันเป็นมิตรพดด้ของคณะเคนิบบัณฑิตรุ่น ๒๔๗๒ หากนาย
ประถม ภัทรบุตร์ จะทราบได้โดยญาณวิถิต์ ในการกระทำด้วยความ
ดีมีคักของคณะเคนิบบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๗๒ อันเป็นมิตรพดด้ ขอจง
ดบบันดาลให้เกิดอิทธิวิบุตมบุญผล เพิ่มพูนดุขดมบัต้แก่ นายประถม
ภัทรบุตร์ ในดัมปรายภพโดยควรแก่คติอุปบัต้ทุกประการ เทอญ.

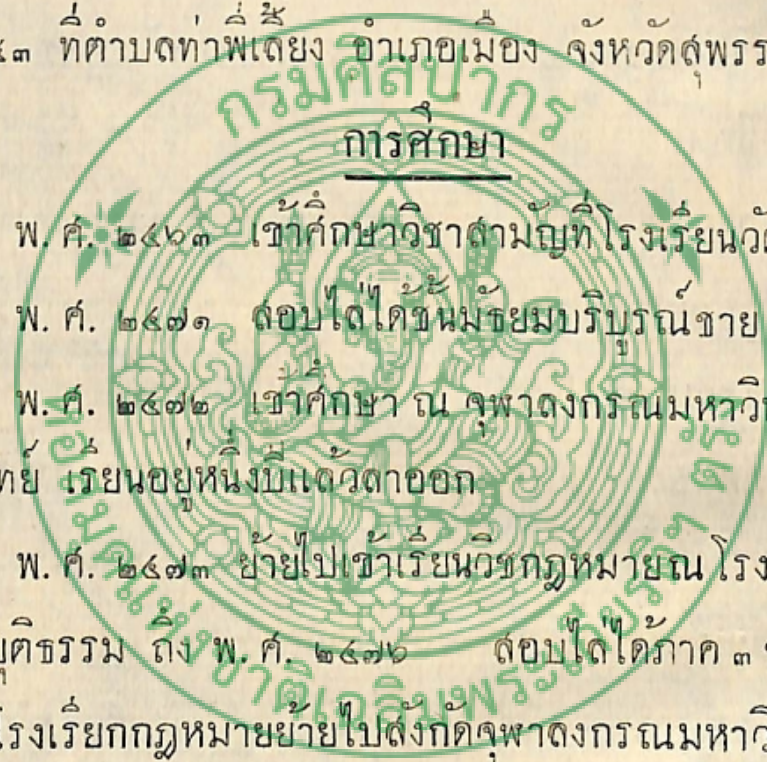
หลวงศรีวโรสถ

๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๕

๒

ประวัติย่อของ นายประถม ภัทรบุตร

นายประถม ภัทรบุตร เป็นบุตรชายคนเดียวและเป็นคนเด็กของขุนบวรเวชกิจ (ดีทธิ ภัทรบุตร) ซึ่งเป็นนาทริกของข้าพเจ้าและนางบวรเวชกิจ (ทับ ภัทรบุตร) เป็นมารดา เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ที่ตำบลท่าวัดเพียง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๖๓ เข้าศึกษาวิชาสามัญที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์

พ.ศ. ๒๔๗๓ สอบได้โตชนมัธยมบริบูรณ์ชาย (มัธยม ๘)

พ.ศ. ๒๔๗๒ เข้าศึกษา ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แผนกเตรียมแพทย์ เรียนอยู่หนึ่งปีแล้วลาออก

พ.ศ. ๒๔๗๓ ย้ายไปเข้าเรียนวิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ สอบได้ได้ภาค ๓ ชั้นเนติบัณฑิต ในขณะที่โรงเรียนกฎหมายย้ายไปตั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรียกว่า คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์

๒ ธันวาคม ๒๔๗๖ เข้ารับราชการในตำแหน่งงานเดชาธิการดภาผู้แทนราษฎร ในตำแหน่งรองผู้รักษาการ และเลื่อนตำแหน่งเป็นลำดับต่อไปดังนี้

๓ มิถุนายน ๒๔๗๗ รังประจำแผนก

๓ ธันวาคม ๒๔๗๗ ประจำแผนกในแผนกพิจารณาญาติและ

กระทู้ถาม

๑ กันยายน ๒๔๗๘ ย้ายไปรับราชการ ในตำแหน่ง ประจำ
แผนกในแผนกการเมือง ดำเนินงานเดชานุกรนายกรัฐมนตรี

๑ ตุลาคม ๒๔๗๙ ได้โอนจากตำแหน่งเดชานุกรนายกรัฐ-
มนตรี ไปดำรงตำแหน่งเจ้าศาลหัดมศักดิ์

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒ ย้ายไปเป็นเจ้าศาล จังหวัดสมุทร
สงคราม

๑ กรกฎาคม ๒๔๘๕ ย้ายไปเป็นเจ้าศาล จังหวัดนครราชสีมา

๑ มิถุนายน ๒๔๘๖ กระทรวงอุตสาหกรรมขอไปทำงานทาง
โรงงานเนื้อเดชนม กรมโรงงานอุตสาหกรรม

๑๒ มกราคม ๒๔๘๘ เริ่มอาชีพทนายความ ประจำอยู่ด้านก
งานนรอุบายวิชา

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และสิ่งที่ได้รับพระราชทาน

๒๖ พฤษภาคม ๒๔๗๘ ได้รับพระราชทานเหรียญพิทักษ์รัฐ-
ธรรมนูญ

๒๐ กันยายน ๒๔๗๓ ได้รับพระราชทานเบญจมาภรณ์มงกุฎ-
ไทย

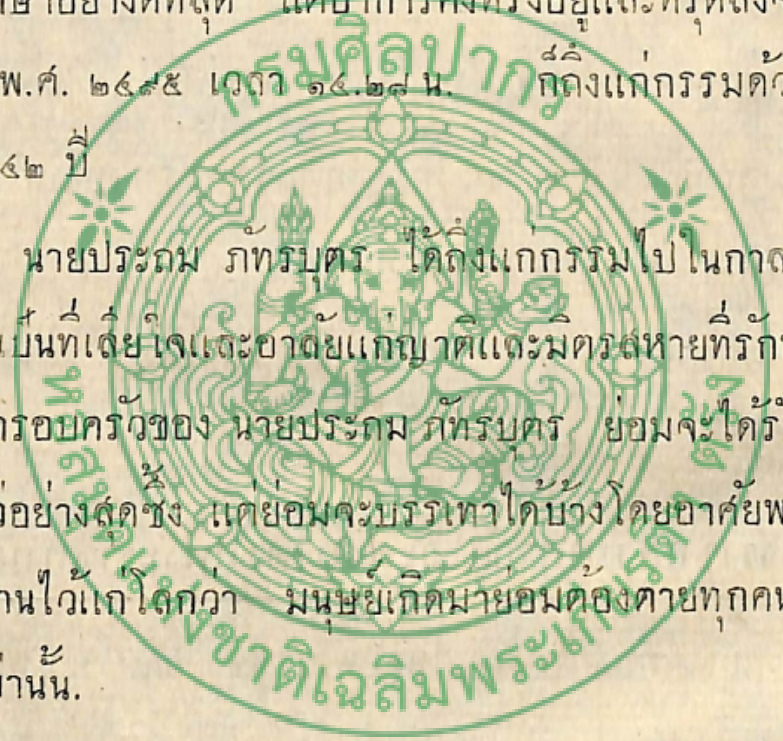
๒๐ กันยายน ๒๔๗๔ ได้รับพระราชทาน เบญจมาภรณ์ช้าง
เผือก

นายประถม ภัทรบุตร ได้ทำการสมรสกับ นางดาวบาง วัฒน-
ศัพท์ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ มีบุตรด้วยกันเป็นหญิง ๓ คน คือ

- ๑. ค. ญ. ภัทธา ภัทธบุตร อายุ ๕ ปี
- ๒. ค. ญ. กัตถยา ภัทธบุตร อายุ ๓ ปี
- ๓. ค. ญ. ปทุมา ภัทธบุตร อายุ ๖ เดือน

นายประถม ภัทธบุตร เริ่มป่วยด้วยโรคเนื้องอกชนิดร้ายแรงที่ซอกท้อง ตั้งแต่วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ แพทย์ได้พยายามเยียวยารักษาอย่างดีที่สุด แต่อาการคงทรงอยู่และทรุดลงจนถึงวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ เวลา ๑๔.๒๘ น. ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ รวมอายุ ๔๒ ปี

นายประถม ภัทธบุตร ได้ถึงแก่กรรมไปในภาคอายุที่ยังน้อยอยู่ ย่อมเป็นเหตุเสียใจและอาดัยแก่ญาติและมิตรสหายทั่วทุกไป โดยเฉพาะในครอบครัวของ นายประถม ภัทธบุตร ย่อมจะได้รับความอาดัยและว่าเหวอย่างสุดซึ้ง แต่ยอมจะบรรเทาได้บ้างโดยอาศัยพระพุทธรูปพระที่ได้นำไปประทานไว้แก่โศกกว่า มนุษย์เกิดมาย่อมต้องตายทุกคน ต่างแต่ช้าหรือเร็วเท่านั้น.

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้
ตั้ง "พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ" ดังน จะหมายความว่า
กระไร เข้าใจยากอยู่ แต่ไม่ใช่ว่ากฎหมายชนในครั้งนั้น นั้นเป็น
แน่ เพราะกฎหมายเป็นของคู่กับประชาชน ประชุมชนมีมาแต่เมื่อใด
กฎหมายก็ต้องมีมาแต่เมื่อนั้น เมื่อมนุษย์ยังไม่รู้จักใช้หนังสือ การ
รักษากฎหมายก็ใช้ทองให้ชนปากแจ๋นใจ เอาไปบ่าวร้องแแต่มีเจ้าพนักงาน
งานจำไว้บอกเล่าสืบต่อกันมา เมื่อรู้จักใช้หนังสือก็ใช้จดกฎหมายลง
เป็นตัวหนังสือ แแต่ก็คัดลอกบอกหมายส่งกันไปให้บ่าวร้องแแต่เขียน
ลงในดิ่งใดๆ มีใบदानหรือกระดาษเป็นต้น เก็บรักษากฎหมายไว้
ประเพณีเป็นดงนามาทั่วทุกประเทศ

ในสยามประเทศนี้ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๘๒๖ ยังไม่มีหนังสือ
ไทย ใช้กันแต่หนังสือคฤนถ์ ซึ่งพวกพราหมณ์พามาแต่อินเดีย หนังสือ
คฤนถ์นั้น ตามที่เคยเห็นคือจารึกเห็นใช้เขียน แต่ภาษามคธภาษา
ดั้งด้นฤคแแต่ภาษาขอม ไม่เคยพบจารึกอักษรคฤนถ์เป็นภาษาไทยเลย
แแต่บางที่จะเขียนภาษาไทยอย่างหนังสือขอม เขียนแปลร้อยได้ในครั้งนั้น
แแต่ เข้าใจว่ากฎหมายไทยที่ดงชนเมือกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ตอน
ก่อน พ.ศ. ๑๘๒๖ เห็นจะต้องให้แปลดงฉบับเป็นภาษาขอมหรือภาษาดั้งด้นฤค
หรือบางที่จะมีวิธีเขียนภาษาไทยด้วยตัวหนังสือคฤนถ์แปลร้อยได้ แแต่

การจดลงเป็นหนังสือ^(๑) ไม่ว่าจะในภาษาไทย คงเป็นหน้าที่พราหมณ์ เพราะผู้ทรงหนังสือและเจ้าตำหรับกฎหมาย ในเวदानันมอยู่แต่ในพวก พราหมณ์ ด้วยเหตุนี้พราหมณ์จึงเป็นเจ้าหน้าที่สำคัญในการรักษา กฎหมายมาแต่โบราณ แม้จะดูในทำเนียบศักดิ์ดินาพดเรือนในกฎหมาย ที่ปรากฏอยู่ทุกวณ ก็จะได้เห็นว่าตำแหน่งดูขุน ณ ค่ำดหดวงที่ตุงศักดิ์ ขอบเป็นพราหมณ์ทงหน ดมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์ทมพระนามจาริก ใจว่าพ่อขุนรามคำแหง หรือที่เรียกในหนังสืออนมหนังสือชนกาดมาดิน เป็นต้นว่าพระยารวมราช เป็นบุคคลหนังสือไทยชน เมื่อปีมะแม จุฬ คักราช ๒๕๕ มหาศักราช ๓๒๐๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๒ (ตัวอย่าง หนังสือไทยของสมเด็จพระร่วงเจ้า จาริกหุดกัฉลาม้อยู่ในหอพระสมุด วชิรญาณทุกวณ) เมื่อหนังสือไทยชนแคว กฎหมายกตงชนตอมา หรือกฎหมายเกาทม้อยแคว จึงได้เริ่มจดลงและรักษามาในหนังสือไทย แต่ความรู้หนังสือไทยแพร่หลายเร็วมาก ขอนมพยานเห็นได้ด้วยศิลา จาริกภาษาไทยรุ่นเก่า ใช้ตัวหนังสือไทยตามแบบของพระเจ้าขุนราม คำแหงทวทุกเมืองในอาณาจักรดานนาไทย ตดอดชนไปจนกรุงศรี ดัคนาคนหุด เพราะความต้องการหนังสือตำหรับเขียนภาษาไทยมีอยู่ ด้วยกันทุกประเทศที่ชาติไทยได้เป็นใหญ่ เมื่อเกิดแบบตัวหนังสือมชน

(๑) เมื่อไม่ชำนาญนัก พนักงานกรมทางพบศิลาจาริกอักษรไทยที่เมือง สุโขทัยแผ่น ๑ นำมาส่งราชบัณฑิตยสภา ตรวจได้ความว่าเป็นกฎหมายลักษณโจร พระเจ้าเลอไทยราชโอรสซึ่งรับรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ให้จาริกไว้ เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๗ ราชบัณฑิตยสภากำลังตรวจพิเคราะห์ว่า การตั้งกฎหมายใน สมัยนั้นจะใช้จาริกศิลาบักโขนษาหรืออย่างไร ยังไม่ยุติความเห็นลงเป็นแน่

ทุกประเทศก็ยอมรับใช้หนึ่งดื้อนั้น โดยเห็นประโยชน์ มีต้องมีผู้ใดบังคับบัญชา

ขณะเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สร้างกรุงศรีอยุธยา แม่หนึ่ง
ดื้อไทยพมขมขนใดเพียง ๖๗ ปี ก็เชื่อได้ว่าคงจะได้ใช้ตลอดดงมาจนถึง
เมืองอุทองแดง บรรดากฎหมายที่ตั้งขนดงแต่สร้างกรุงศรีอยุธยามา
เขาใจว่า เขียนเป็นหนังสือไทยทั้งนั้น แต่ประหลาดอยู่หน่อยที่ชาวพเจ้า
ยังได้พบพระราชกฤษฎีกา เพียงสิบแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา และ
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่เมืองพทลง เขียนแผ่นดินดื้อคำใน
กระดาศ ยังใช้อักษรและภาษาเขมรหลายฉบับ จะเป็นด้วยเหตุใด
ชาวพเจ้ายังคิดไม่เห็นจนทุกวันนี้ ได้ให้คนหนึ่งดื้อนั้นไว้ในหอพระสมุด
วชิรญาณ ผู้ใดจะตรวจก็ได้

วชตงกฎหมาย

กฎหมายครังกรุงศรีอยุธยาที่เราจะรู้ได้ในเวลานอยู่ในกฎหมาย
พิมพ์ ๒ เต็ม ซึ่งค้นฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรด
ให้ชำระเรียบเรียงไว้ เมื่อมีชวด จุดศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ และ
หมอบรัดเตได้พิมพ์จำหน่ายในครั้งแรก เมื่อปีระกา จุดศักราช ๑๒๓๕
พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังมีกฎหมายครังกรุงเก่าที่ไม่ได้พบหรือไม่เอาเข้าเรื่อง
เมื่อชำระกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ อยู่อกบาง หอพระสมุดได้ไว้ดัก ๒-๓
เล่ม ดักษณะทำกฎหมายแต่โบราณมา คงจะทำเป็นชนๆ ดงนคอ
ชนที่ ๑ เมื่อแรกตงกฎหมาย ตงด้วยประกาศพระราชกฤษฎีกา
บอกถวนคนเหตุผิด และพระราชนิมมอย่าง พระราชกฤษฎีกาที่ยัง แดเห็นได้

ในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์
ทางด้านฉนวนเป็นพระราชกฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

๕๘ เมื่อพระราชกฤษฎีกามีมาก ๆ เข้า จะด้อยกันยาก จึง
คัดทอนพระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจความ เป็นย่ออย่างกลาง
ดังจะเห็นได้ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ และกฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

๕๘ เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายเก่า ให้สะดวกแก่ผู้ภาคการ
ให้ค้นได้โดยง่าย นาน ๆ จึงมีกรชำระกฎหมายครั้ง ๓ อย่างเราเรียก
กันทุกฉนวนว่า ทำประมวลกฎหมาย คือรวบรวมกฎหมายเก่าจัดเป็น
หมวด ๆ ตามลักษณะความ คัดเลือกฉบับที่คงกฎหมายออกแล้ว คง
ไว้แต่ใจความซึ่งเป็นพระราชนิยม เรียงเข้าลำดับเป็นมาตรา ๆ ใน
ลักษณะนั้น ๆ

๕๘ วิชาประมวลกฎหมายดังกล่าวมานี้ สำหรับทำแต่กฎหมายเก่าที่คงมา
นาน ๆ แล้ว แต่กฎหมายที่ออกใหม่ ก็ยังคงออกอย่างพระราชกฤษฎีกา
ตามเดิม ทำอย่างนั้นเป็นธรรมเนียมมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในครั้งหลังที่
ผู้จัดการชำระกฎหมายได้ทำเมื่อมีบรรณรักษ์ จุฬาลงกรณ์ราช ๑๓๖๖ พ.ศ. ๒๓๘๗
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวदानันท์หนึ่งคือ
กฎหมายครั้งกรุงเก่า คงจะเป็นอันตราหายสูญไปเสียเมื่อเสียกรุง ๆ
เป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรวบรวม
ค้นหาได้เท่าใดก็เอามาเรียบเรียงตรวจแก้คัดทอนทำเป็นกฎหมายฉบับ
หลวงฉบับใหม่ คือฉบับพิมพ์เป็น ๒ เล่มนั้น มีกฎหมายชั้นกรุงรัตนโก-
สินทร์อยู่ในนั้น ๔ ลักษณะ คือ (๑) พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมาย
พระสงฆ์ (๓) พระราชกำหนดใหม่ ๓ ลักษณะนี้ตั้งในรัชกาลที่ ๑ กับ

(๕) ลักษณะโจร.๕ เด่น ตั้งในรัชกาลที่ ๓ รวมเข้าเมื่อพิมพ์ ด้วยเหตุ
 คึงกล่าวมานักกฎหมาย ๒ เด่มพิมพ์นั้น เชื่อได้ว่า คงตามรูปกฎหมายกรุง
 กรุงเก่า และเป็นบทกฎหมายที่ใช้อยู่ในกรุงเก่าเป็นอันมาก จะ
 เห็นได้ว่ากฎหมายตอนปลายกรุงเก่า ที่ได้ตัดความเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมโกศ แต่ยังไม่ทันแยกเข้าลักษณะตามประมวลกัมม์ คือ
 กฎหมาย ๓๖ ข้อ และมีกฎหมายที่ยังเป็นพระราชกฤษฎีกา ยังไม่ได้ตัด
 ความที่เดียว อยู่ในพระราชกำหนดเก่าที่ออกหลายสิบบท

ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย

วันคืนที่ใช้ในกฎหมายกรุงเก่า วิจารณ์รอบบีตามนักษัตร คือ
 ชวด ฉลู เป็นต้น รู้ได้แน่ๆ ไซ้มาแต่ครั้งสุโขทัยแล้ว ด้วยมีปรากฏ
 ในศิลาจารึกตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอรรฆราชแห่ง วิจารณ์สถาปนา คือ วัน
 อาทิตย์ วันจันทร์ เป็นต้น และนับเดือนตามจันทรคติ ก็ไซ้มาแต่ครั้งกรุง
 สุโขทัย ด้วยปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่ศักราชครั้งสุโขทัยไซ้มหา
 ศักราช ถึงศิลาจารึกในสมัยกรุงศรีอยุธยาชนชั้นเพียงในแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ไซ้มหาศักราช แต่ศักราชที่ปรากฏอยู่ในบานแผ่น
 กฎหมายดูใช้ศักราชหลายอย่างปะปนกัน แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี
 ที่ ๓ ไซ้พุทธศักราช รัชกาลต่อๆ มาไซ้พุทธศักราชบ้าง มหาศักราช
 บ้าง จตุศักราชบ้าง และยังมีศักราชอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังทราบ
 ไม่ได้ว่าศักราชอะไร โหโรเรียกว่าศักราชจุฬามณี แต่สืบเอาเรื่อง
 เอาเกณฑ์จากโหโรยังไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเรียกไว้ว่า "ศักราชกฎหมาย"
 ศักราชทั้ง ๕ อย่างนี้จะตอบในหนังสือกฎหมายให้ได้ความว่าแผ่นดินไหน

ใช้ศักราชอะไรก็ได้ ด้วยบานแผนกกฎหมายในแผ่นดินเดียวกันใช้
 ศักราชต่างกันก็มี ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ที่ศักราชในบานแผนกกฎหมาย
 สับสนกันไป จะเป็นเพราะเมื่อเวลาชำระหรือคดีเขียนหนังสือกฎหมาย
 ในชั้นหลัง ๆ ผู้คัดลอกจะให้เข้าใจง่าย เคยคิดคำนวณบอกทอนศักราช
 ซึ่งผิดกันกับอย่างที่ใช้อยู่ในเวลานั้นเปลี่ยนให้เป็นอย่างเดียวกัน จับผิด
 ได้ที่บันทึกครุฑควรเป็นคู่ ดังศกแต่ละศักราชเป็นคัมมอยู่หลายแห่ง ยัง
 เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองดับศักราชเอาปากนเป็นสัมฤทธิศก ก็ทำ
 ให้ศักราชเคลื่อนไป ๒ ปี ศักราชที่ใช้ในบานแผนกกฎหมายทั้ง ๔ อย่าง
 สอดได้ดังนี้ คือ (๑) พระพุทธศักราชในกฎหมาย ต้องใช้เกณฑ์เลข
 ๓๓๘๒ ตบเป็นจุดศักราช (๒) มหาศักราชในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์
 ๕๕๘ ตบเป็นจุดศักราช (๓) ศักราชกฎหมาย (ปราภฏในบานแผนก
 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และสมเด็จพระ
 เจ้าบรมโกศ) ข้าพเจ้าได้ลองดูคณอยความหาศักราช ๓๐๐ ปี
 ถ้วน) ตบด้วยเกณฑ์เลข ๒๕๘ เป็นจุดศักราช (๔) จุดศักราชเป็น
 ศักราชที่ตงชนในเมืองพมามาก่อน น่าจะพึงเอาเข้ามาใช้ในราชการเมื่อ
 ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ตั้งแต่เกี่ยวข้องกับเมือง
 หงสาวดี

บานแผนกในกฎหมายใช้พุทธศักราชและมหาศักราชตงมาจนแผ่นดิน
 ดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ขึ้นมาเป็นจุดศักราชเป็นพัน

กฎหมายกรุงเก่า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ตงเป็นอัคร ฤ กรุงศรีอยุธยา
 แล้ว ก็เป็นธรรมเนียมที่จะตงแบบแผนพระราชประเพณีและพระ

ราชกำหนดกฎหมายสำหรับพระนคร กฎหมายที่ตั้งครั้งสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๑ จะมีอะไรบ้าง รัฐไม่ได้ห้ามคอยู่เอง แต่ตรวจดูตามบานแผนก
ในกฎหมาย ๒ เด่ม ได้ความว่ากฎหมายเหล่านี้ได้มีมาแต่ในแผ่นดิน
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ คือ

ลักษณะพยาน ตั้งเมื่อปีชวดโทศก พ.ศ. ๑๘๘๔ (จุดศักราช ๗๑๒)

ลักษณะอาญาหลวง กำหนดโทษ ๑๐ สถาน ตั้งเมื่อปีเถาะตรีศก
พ.ศ. ๑๘๘๕ (จุดศักราช ๗๑๓)

ลักษณะรับฟ้อง ตั้งเมื่อปีมะแมดับศก พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุดศักราช ๗๑๗)

ลักษณะลักพา ตั้งเมื่อปีมะแมดับศก พ.ศ. ๑๘๘๘ (จุด
ศักราช ๗๑๗)

ลักษณะอาญาราชฎูร ตั้งเมื่อปีระกานพศก พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุด
ศักราช ๗๑๘)

ลักษณะโจร ตั้งเมื่อปีกุนเอกศก พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะเบ็ดเตล็ด ว่าด้วยทศน ตั้งเมื่อปีกุนเอกศก พ.ศ. ๑๘๐๓
(จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะฉ้อฉล ตั้งเมื่อปีชวดโทศก พ.ศ. ๑๘๐๔ (จุดศักราช ๗๒๒)

ลักษณะฉ้อฉลอีกตอน ๑ ตั้งเมื่อปีฉลูตรีศก พ.ศ. ๑๘๐๕ (จุด
ศักราช ๗๒๓)

ลักษณะโจร ว่าด้วยสมโจร ตั้งเมื่อปีมะเมียอัฐศก พ.ศ. ๑๘๑๐
(จุดศักราช ๗๒๘)

กฎหมายรัชกาลอื่น ๆ ครองกรุงเก่า ที่มบ้านแผนกแตะคักราช
บอกไว้ ปราบกฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เดิม ดังนี้

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

กฎหมายลักษณะอาญาคัก (อยู่ในลักษณะขบถคัก) ตั้งเมื่อปีชวด
จุตคักราช ๗๗๖ (ตั้งตั้งว่าจะเป็นปีชวด จุตคักราช ๗๕๖ ในแผ่นดิน
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ด้วยกตาวังคักดินามี่ในกฎหมายนั้น)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำเนียบคักคินาธิราชการนายทห้าวพลเรือน ตั้งเมื่อปีจอ
พุทธคักราช ๑๙๙๘ (จุตคักราช ๙๑๖)
ทำเนียบคักคินาหัวเมือง ตั้งเมื่อปีจอฉก พุทธคักราช ๑๙๙๘
(จุตคักราช ๙๑๖)
ลักษณะขบถ (อยู่ในลักษณะขบถคัก) ตั้งเมื่อปีฉลู มหาคักราช
๑๓๗๓ จุตคักราช ๙๑๙
เพิ่มเติมลักษณะอาญาหัดฉง ไม่ปรากฏวัน
กฏมณเฑียรবাদตั้งเมื่อปีชวด จุตคักราช ๙๒๐

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมื่อปีวอก พุทธคักราช ๑๙๕๖ (จุต
คักราช ๙๗๕)

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ลักษณะพิศุจน์ ตั้งเมื่อปีมะแม จุตคักราช ๙๙๗ (ที่พระเทียร

ราชาเตียงเตียน เห็นจะเป็นเวดากำดงนิยมนกันด้วยเรื่องพิศุจน์ เตียง
เตียนอยู่ในวิธิพิศุจน์อย่าง ๑)

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เพิ่มเติมลักษณะอาณาหวง เมื่อปีระกา พุทธศักราช ๒๐๘๓

(จุดศักราช ๘๑๒)

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

พระราชกฤษฎีกาบำเหน็จศึก (อยู่ในลักษณะขบถศึก) ตั้งเมื่อปี

มะเด็ง จุดศักราช ๘๕๕

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

พระธรรมนุญตรากระทรวงค้ำต ตั้งเมื่อปีชวด ศักราชกฏหมาย

๑๒๔๔ (จุดศักราช ๘๘๒)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิคตเกษียณอายุ ตั้งเมื่อปีระกา จุดศักราช ๘๘๕

ลักษณะอุทธรณ์ ตั้งเมื่อปีกุน มหาศักราช ๑๕๕๕ (จุด

ศักราช ๘๘๗)

พระธรรมนุญตรากระทรวง ตั้งเมื่อปีกุนดับศค มหาศักราช

๑๕๕๕ (จุดศักราช ๘๘๗)

ลักษณะทาด ตั้งเมื่อปีฉลูนพศก มหาศักราช ๑๕๕๗ (จุด
ศักราช ๘๘๘)

เพิ่มเติมลักษณะทาด เมื่อปีกุนเบญจศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๓
(จุดศักราช ๑๐๐๕ ควรเป็นปีมะแม)

ในพระราชกำหนดเกล้าบท ๑ ปีมะแมเบญจศก จุดศักราช ๑๐๐๕
เพิ่มในลักษณะอาชญาหลวง ห้ามไม่ให้กตฤดาวให้ชาวต่าง
ประเทศ เมื่อปีกุนนพศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๗ (จุดศักราช ๑๐๐๘)

ลักษณะกุน ตั้งเมื่อปีชวดดัมฤชศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๘
(จุดศักราช ๑๐๑๐)

พระราชกำหนดเกล้าบท ๑ ปีฉลูเอกศก จุดศักราช ๑๐๑๑ กฎหมาย
๓๖ ข้อ บท ๑ ปีชลาทิศศก จุดศักราช ๑๐๑๒

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมื่อปีกุนตรีศก มหาศักราช ๑๕๘๑
(จุดศักราช ๑๐๓๓)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๓๒ บท ระวังปีมะโรงจุดศักราช ๑๐๒๖ จน
ปีเถาะ จุดศักราช ๑๐๔๘

พระราชกำหนดเกล้า & บท ระวังปีจอ จุดศักราช ๑๐๓๒ จน
ปีเถาะ จุดศักราช ๑๐๓๔

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

มุดคดีวิวาท ว่าด้วยที่ดินบ้านหมู ตั้งเมื่อปีชวด จุดศักราช ๑๐๕๒

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ บท ๑ บั๊วอก จุดศักราช ๓๐๕๔
ลักษณะศุฎการ ตังเมื่อบั๊วอด จุดศักราช ๓๐๕๘

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๓๘ บท ระวังบั๊วดู จุดศักราช ๓๐๗๑ จน
บั๊วะแม จุดศักราช ๓๐๘๘

เพิ่มเติมลักษณะศุฎการ บั๊วบั๊วอก จุดศักราช ๓๐๘๐

เพิ่มเติมมุฎคคิฎวาท ฎาฎวดยบั๊นตั้มรด ตังเมื่อบั๊กุน จุด

ศักราช ๓๐๘๓

พระราชกำหนดเกา ๒๕ บท ระวังบั๊กุน จุดศักราช ๓๐๖๘ จน

บั๊กุน จุดศักราช ๓๐๘๓

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เพิ่มเติมมุฎคคิฎวาท ฎาฎวดยจัาหนายเตชเมื่อบั๊วดู จุดศักราช ๓๐๘๕

ลักษณะวิฎวาท ตังเมื่อบั๊วะเต็งเออคัก ศักราชกฎหมาย ๓๓๖๘

(จุดศักราช ๓๓๓๑)

เพิ่มเติมลักษณะทาด เมื่อบั๊กุนตั๊ปคัก ศักราชกฎหมาย (เข้า
ใจว่า ๓๓๗๕ จุดศักราช ๓๓๓๗)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๕ บท ระวังบั๊วดู จุดศักราช ๓๐๘๕ จน
บั๊จอ จุดศักราช ๓๓๓๖

พระราชกำหนดเกา ๒๖ บท ระวังบั๊วดู จุดศักราช ๓๓๓๘ จน
บั๊ชาด จุดศักราช ๓๓๒๐

คำอธิบายกฎหมายกรุงเก่าที่กล่าวมานี้ ตามที่ตรวจดูเท่าที่รู้ได้
 ในกฎหมาย ๒ เด็ม ยังมีบางแผนกบางแห่งที่คัดกราชและบีบิปดาศ ไม่
 แน่ใจว่าจะเป็นในแผ่นดินไหน จึงไม่ได้เอามาตงไว้ ผู้อ่านสำราญไม่ควร
 ดั่งเกตแต่เค้าความ ว่ากฎหมายกรุงเก่าที่ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้ตง
 ในแผ่นดินใด ๆ บ้าง แต่จะเข้าใจไปว่า แผ่นดินนั้น ๆ จะได้ตงแต่
 กฎหมายซึ่งกล่าวในสำราญเท่านั้นก็ดี หรือกฎหมายลักษณะใดที่
 กล่าวไว้ในสำราญ ว่าตงในแผ่นดินจะพมแต่แผ่นดินนั้นก็ดี นั้นไม่ได้
 เพราะกฎหมายที่เราได้เห็นพิมพ์ไว้ในกฎหมาย ๒ เด็ม เป็นของที่ได้คัด
 ทอนแก้ไข เรียบรวมโดยนามว่า "ชำระ" มาหลายครั้งหลายคราว

วิชาจดหมวดกฎหมายกรุงเก่า

ลักษณะจดหมวดประมวลกฎหมายกรุงเก่า อย่างเป็นทางการใน
 กฎหมายฉบับพิมพ์ ๒ เด็ม นี้ เพราะเหตุตามรูปกฎหมายและเนอความ
 ที่ปรากฏในหมวดพระธรรมศาสตร์ทำให้เราเห็นว่า แต่เดิมประมวล
 กฎหมายไทยเห็นจะจัดเป็นหมวดหมู่อย่างหนึ่ง แต่จะเป็นอย่างไรรู้ไม่ได้
 ชัด อยู่มาในภาคครั้ง ๓ น่าจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา
 ธิราช เมื่อกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดีอยู่ ได้กฎหมายมนู
 ธรรมศาสตร์ ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญเข้ามาในเมืองไทย และมีผู้มา
 แปลมนูธรรมศาสตร์จากภาษารามัญออกเป็นภาษาไทย แต่จะแปลเมื่อ
 ใด ชื่อนี้ถ้าจะคาดตามเรื่องในพระราชพงศาวดารก็น่ายุติว่า คงจะ
 แปลในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั่นเอง หรือมีฉะนั้น

ก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
การที่พม่าเห็นจะไม่มีเวลาแปล

ที่เรียกว่าธรรมเนียมของพระมโนลาร์ หรือ มนู^๕ เป็นต้นเค้า
ของกฎหมายในรัชสมัยประเทศ เป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่โตมาก ข้าพเจ้า
ได้ตั้งเรื่องราวเดาจากรามัญประเทศว่า เดิมมอญได้มาเป็นภาษา
ดังดังฤๅ มีพระภิกษุรูป ๑ มาแปลออกเป็นภาษามครที่เมืองรามัญ
(แต่จริงมีผู้แปลออกเป็นภาษารามัญอีกที่ ๑) ข้าพเจ้าได้ให้สืบหาหนังสือ
พระธรรมคำตรรามัญพงศไคมาไมชานก เป็นหนังสือน้อยกว่าพระ
ธรรมคำตรอื่นแต่เป็นอันมาก มีภาษามครซึ่งแต่มาตีกากกฎหมาย
นอกนั้นเป็นภาษารามัญ ได้ว่านพระเทวโถกแต่ยังเป็นดวงโถกที่ป (๑)
ซึ่งเป็นผู้ภาษารามัญแปลออกดู ได้ความตามมาตีกามุคคักวิวาทของ
รามัญ ตรงกับพระธรรมคำตรมรัชสมัยประเทศ และตำนานที่กล่าว
ในพระธรรมคำตรรามัญ ถึงเรื่องพระเจ้ามหาดมมตราช ตรงกับใน
พระธรรมคำตรของไทย แต่นอกจากนั้นไปคนละทางหมด ข้าพเจ้าเข้าใจ
ใจว่า พระธรรมคำตรมรัชสมัยประเทศซึ่งเป็นภาษาดังดังฤๅ เป็นหนังสือ
ในคำดนาพราหมณ์ และเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่ เมื่อพระเอามาแปล
ที่เมืองรามัญ จะเดออกแปลแต่บางแห่ง และแปลงเนื้อความที่แปลนั้นให้
เป็นหนังสือฝ่ายพระพุทธศาสนาด้วย ไทยเราได้พระธรรมคำตรมาจาก
มอญคงปรากฏอยู่ในคากาคำนมัดการข้างต้น เห็นจะได้มาเมื่อกฎหมาย
ไทยเรามีเป็นแบบแผน และจัดเป็นหมวดหมู่อยู่อย่างอื่นแล้ว มาจัดเอา
เข้ามาคิกาพระธรรมคำตรเมื่อทหตงจึงเขาไม่ได้สนิท ขอนจะแต่เห็น

๑ ภายหลังเป็นพระฮาโหรธาธิบดี

ได้ถนัดในกฎหมาย แม้ตั้งเกณฑ์แต่มาติกาพูดคดี ๆ ราวัญญว่ามี ๑๘ เท่า
ธรรมเนียมธรรมเนียมประเทศไทย แต่พูดคดีในพระธรรมนูญไทยขยาย
ออกไปเป็น ๒๘ เห็นผิดกันมากอยู่ดงนี้ จึงเข้าใจว่า เมื่อจะจัดกฎหมาย
ไทยให้เป็นหมวดตามพระธรรมนูญ จะเอาเข้าไม่ได้ดั่งนี้จึงทำอย่าง
ขอไปที่ จะยกตัวอย่างมาไว้ให้ดูได้ ดงนี้

คานยธรรมศาสตร์รามัญ

ตศก	อฏฐา	ทิวธา	วุดตา	มุดสาชบประเภทโต
มุดฐเจ้าธธา	ธธา			คิตินนาทือเนกธา
อิณ	ชน	ฉนนิชาน		ชดถ ปรีกัณคิ
อชมุชชนิวิภาค				ชน ทศวา ปจณา คณเห
ภคิกัด	ปติโพโร			พหมชเฉต สนมุเช
ยี่	วจน	ลเถตจวน		ปจณา ปน กเถนติ ค
กัณคิธา	ปน	อิฉคติ		อิฉกัณคิธา วิวคคติ
ทวิปทา	วา	จตุปปทา		สพเพ มนุสัสมคคิก
ปจวีวิภคคิธาจา				อณณ โทสปโรหิต
ปรฆาค	ฆริ	คจเฉ		อิฉถัปรีฉวิภคเต
วิภคคิชนเหตุ				อกุชวคคตปริภาโค
เอเต	มุดา	อฏฐจวรรต		ชมุมตตะเถ ปกาธิตา

แปดเป็นมุดคดี ๑๘ อย่าง ด้อบกัับพระธรรมนูญธรรมเนียมประเทศไทย
ของอาจารย์แมกตมูเถอ ได้คำแปดดงนี้

- ๑ อธิปไตย หนี้สิน Non payment of debts.
- ๒ ฝาก ฝาก Deposit and pledge.
- ๓ อดกั มิใช่ของคน Sale without ownership.
- ๔ ปรีกัณัติ หุ่นถ่วน Concerns among partners.
- ๕ อกรรมชนวิภาคั แบ่งสินไหมเป็นกรรม Partition of inheritance.
- ๖ หนี้ ทศวา ปจฺฉา คณฺเหท ให้สินแก่เขา แล้วกลับคืน
เอาเอา Resumption of gift.
- ๗ ภาติกถัด ปติโพโร ไมให้เงินค่าจ้าง Non payment
of wages.
- ๘ พหุมนชฌเณถ์ ตมฺมชเ }
ยั อจณั กถกฺตวาน } ไมทำตามสัญญา Non performance
ปจฺฉา บัน กถนคิ ต } of agreement.
- ๙ กัณคฺจวา ปนอิจฺจติ } ขอแต่คนได้ Recission of sale
- ๑๐ วิกัณคฺจวา วิจคคฺติ } ขายแต่อยากได้คน and purchase.
- ๑๑ ทวิปทวา วา จคฺปปทวา } วิจาทเหตุสวญญาณกทรพัย
 } Dispute between owner of
 } สพฺเพ มนุสฺสภคฺติกา } cattle and his servants.
- ๑๒ ปสัวิภคฺติวาจา } แบ่งที่ดินเรือนถ่วนไร่นา Dispute
 } regarding boundaries.
- ๑๓ อณฺณ โทสปโรหิตั ได้ความท้าว Defamation.
- ๑๔ ปรัชชาติ } ฆ่าฟันท้าว Assault, robbery and
 } violence.

๕	สังขีเนทโก	คัตถพยาน	เอาไว้ใน
		ลักษณะรับฟ้อง	
๕	อณฺณมณฺณํ ปฏิภาโส	แก้ต่างว่าต่าง	เอาไว้ใน
		ลักษณะรับฟ้อง	
๖	ปฏิภาณณฺจ เนทโก	คัดค้านจน	เอาไว้ใน
		ลักษณะรับฟ้อง	
๗	อฏฺฐกาโห	รับฟ้อง	ได้แก้ลักษณะ
		รับฟ้อง	
๘	อฏฺฐกุโฆ	ประวิง	เอาไว้ในลักษณะ
		รับฟ้อง	
๘	ทณฺโฐ	พรหมทัณฑ์	เอาไว้ใน
		กรรมคัด	
๑๐	โจทกเนทโก	คัดฟ้อง	เอาไว้ในลักษณะ
		รับฟ้อง	

คาถาแสดงมูลคดีวาท ๒๕ ประการ

อินฺณณฺจ	รณฺโฆ	ชนโจรหาร์	อชฺหมทายชฺชวิภตฺตภาคั			
ปรตุสฺส	ทานั	คหณั	ปุเนว	ภตฺติกอกฺขปฺปฏิจารชฺชุตฺตา		
ภณฺทณฺจ	เกชฺยาวิกฺขยาวหาร์			เชตฺตาทิอารามวณาทิจานั		
ทาสั	จ	ทาสั	ปหฺรณฺจ	ขัธฺดา	ชายนฺปตักฺกิสฺส	วิปตฺติเกทา
ธงฺคามโทธำปึ	จ	ราชทฏฺฐุโจ			ราชานธงฺกาทิจิวาทปตฺโต	

- ๙ เขตตาทิศจานน์ ที่นา เขาไว้ในลักษณะเบ็ดเต็ร็จ
- ๑๐ อารามวนาทิศจานน์ ที่สวน เขาไว้ในลักษณะเบ็ดเต็ร็จ
- ๑๑ ทาดี้ ทาดี้ ทาดี้ ได้แก่อลักษณะทาดี้
- ๑๒ ปหรรณจ ขุด้า ตบคู้ด้าว่า ได้แก่อลักษณะวิวาท
- ๑๓ ชายมปตักถัด วิปคตึเกทา ผัวเมีย ได้แก่อลักษณะผัวเมีย
- ๑๔ ดงคามโทถ่า ดงคราม ได้แก่อลักษณะอาชญา
คัก อยู่ในลักษณะชบถคัก
- ๑๕ ราชทฏโจ ชบถ ได้แก่อลักษณะชบถ อยู่ใน
ลักษณะชบถคัก
- ๑๖ ราชานน์ ตระเมิตพระราชบัญญัติ ได้แก่อ
ลักษณะอาชญาหลวง
- ๑๗ ดุงกาทิวาทปคโต อากรชนอนตถาด เขาไว้ใน
ลักษณะอาชญาหลวง
- ๑๘ ปรมปดโยท ช่มแห่งท่าน ได้แก่อลักษณะ
อาชญาราษฎร์
- ๑๙ อิตยกาโร ที่กระหนาบคาบเกยว เขาไว้ใน
ลักษณะเบ็ดเต็ร็จ
- ๒๐ จ่านาวิตถิกถมพดวกร บุกรุก เขาไว้ในลักษณะอาชญา
ราษฎร์
- ๒๑ ปุตตาทิอาทาคมนา ตเหว ถักพา ได้แก่อลักษณะถักพา
- ๒๒ เหตุ ปฏิจจ อธิกรณน์ ต่าเหตุ เขาไว้ในลักษณะเบ็ดเต็ร็จ
- ๒๓ อคฺฆาปนายุ เกษย์ณอายุ ได้แก่อกรรมคักถัด

๒๔ ธนุปนิกขา ฝากทรัพย์ เอาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเตล็ด

๒๕ อาถพุณิกา กระทำกฤตยาคม เอาไว้ใน
ลักษณะเบ็ดเตล็ด

๒๖ ภณฑุเทยย์ เข้า เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเตล็ด

๒๗ ดาวกาติกิ ยืม เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเตล็ด

๒๘ คณัฎภาคิ บินหมู่ชา ได้แก่มุตกดีวาท

๒๙ ปัจจทธรณคิ อุตธรณ ไต่แก่อุทธรณ

กฎหมายกรุงเก่าอยู่นอกมณฑลกัน พระธรรมศาสตร์เพราะเป็น
ต้นมาติกา ๓ กฎมนเทียรवाद ๓
ที่หนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกทศรถทรงตั้ง
พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ ให้นำเข้าใจว่าจะจัดประมวลกฎหมาย
เข้ามาติกาพระธรรมศาสตร์อย่างความตนเอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูล
หาหรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับ
สั่งว่า คาลาที่ปรากฏในกฎหมายไทย ตั้งแต่ค่านมัสการจนพระธรรม
ศาสตร์ จำนวนภาษามครวิปดาศไม่เรียบร้อยคล้ายกับคาลาค่านมัสการ
ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง เกือบจะฉันนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคนเดียวกัน
ได้ ดังนี้

ทางภาษาในหนังสือเป็นหัตถ์ดำหรับวินิจฉัยเวตาและประเภทที่
แต่งหนังสืออยู่อย่าง ๓ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อปรากฏว่ามีคาลาซึ่งแต่ง
ครั้งสุโขทัย (คือคานมัสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๓ และ

คาทาในพระธรรมศาสตร์กฎหมายไทยอีกแห่ง ๑ เป็นจำนวนเดียวกัน ถ้า
 เชื่อว่าคทาไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็เชื่อว่าเป็นคทาพระธรรม
 ศาสตร์ไทยแต่งครั้งสมเด็จพระเอกาทศรถไม่ได้ช้อยู่เอง เพราะห่างกัน
 หหลายร้อยปีนัก จะว่าได้พระธรรมศาสตร์ฉบับรามัญเข้ามาแต่ครั้ง
 สุโขทัย แต่งคทาพระธรรมศาสตร์ไทยขึ้นคราวๆ เดียวกัน จัดกฎหมาย
 เข้าเป็นหมวดหมู่ตาม พระธรรม ศาสตร์อย่าง เก่ามา แล้วแต่ครั้งสุโขทัย
 ส่วนข้างภาษาไทยในกฎหมาย ก็เห็นได้ว่า โดยมากเป็นของแต่งใหม่
 เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นข้อขัดข้องแก่การที่จะตัดสินอยู่
 มีทางที่จะตั้งนิษฐานอีกอย่าง ๑ คือ คทา คานมั่งการเรื่องไตรภูมิพระ
 ร่วงนั้น ของเดิมภาษามครจะไม่มี จะพ่วงมาแต่งขึ้นใหม่ในครั้งกรุงเก่า
 ถ้าเช่นนั้นความตั้งนิษฐานที่ว่าพ่วงจัดกฎหมายเข้าหมวดพระธรรมศาสตร์
 เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถพอจะเป็นได้ การดสอบกฎหมาย
 ทางที่เนื่องด้วยพงศาวดารคงอธิบายมานี้ แต่งโดยอคินมัตของข้าพเจ้า
 อาจจะผิดจะพลาดได้ ถ้าผิดพลาดไปข้าพเจ้าขออภัยแก่ท่านผู้อ่าน.

ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์

๑ คำอธิบายเรื่องประกาศรัชกาลที่ ๔

ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินดำรัสสั่งให้ประกาศกิจการอันใด คือเช่นตงพระราชบัญญัติเป็นต้น โดยปรกตมกการดำรัสให้อาตถษณเบ็นพนกงานเรียบเรียงข้อความที่จะประกาศตงเบ็นหนังสือ บางทการดำรัสให้ออกรบพระราชโองการมาตงอาตถษณให้เรียบเรียงประกาศถม ถรบตงมกเบ็นเจาหนาทซึ่งจะตองอานวยการที่ประกาศ แต่ถม เชเบ็นเจาหนาทเบ็นแต่ชาเฝ้าคนใดคนหนึ่ง ดำรัสใช้ตามตงตวงพระราชกฤษฎีกม ตถษณะที่อาตถษณเรียบเรียงประกาศนตงข้อความเบ็นตถก ๕ อย่าง คือ (๑) วันเดือนปีที่ตง (๒) นามผู้ตง ถาตมเดจพระเจ้าแผ่นดินดำรัสตงเองก็อางแต่ว่ามพระราชโองการ ถามผู้ออกรบมาตงกอางนามผู้ออกรบพระราชโองการ (๓) กถาอถถึงคตอชเบ็นมุตเหตุแห่งประกาศน (๔) พระราชวินิจฉัย (๕) ข้อบัญญัติพระราชนิยมที่ให้ประกาศ เมื่ออาตถษณร่างตงเรจแต่จ คงนำชนทูตเกตดำ ๆ ถววยทรงตวงจแกกชอนจิงประกาศ แต่ชอนหาได้กถาอถไว้ให้ปรากฏไม ตถษณะที่ประกาศนแต่โบราณเบ็นหน้าทกรมพระสุรัสวดี โดยเบ็นผู้ถอบบัญญัติกระทรวงทบวงการทงปวง ที่จะคคดำเนาประกาศแจกจ่ายไปยงกรมตาง ๆ ทุกกรม ตงนหวนเมืองทงปวงนน เมื่อมหาดไทย

กตาโหมกรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวงบังคับบัญชาหัวเมืองได้รับประกาศ
 จากกรมพระสุรัสวดี ก็คิดดำเนียงไปยังหัวเมืองอันชนอยู่ในกรมนั้น ๆ
 อีกชั้น ๑ ดัชนีการที่จะประกาศให้ราษฎรทราบพระราชกฤษฎีกานั้น
 ประเพณีเดิมในกรุงเทพฯ กรมเมืองให้นายอำเภอเป็นเจ้าพนักงานไป
 เทียบอ่านประกาศตามตำบลที่ประชุมชน ส่วนหัวเมืองทั้งปวงเจ้าเมือง
 กรมการให้กำนันเป็นพนักงานอ่านประกาศ เมื่อพนักงานจะอ่านประกาศ
 ที่ตำบลไหน ให้ตั้งโต๊ะเป็นต้นัญญา เรียกรราษฎรมาประชุมกันแล้วอ่าน
 ประกาศให้ฟัง ณ ที่นั้น วิธีประกาศเช่นนี้มาจนจริงเรียกกันเป็นคำมัญญาว่า
 “ตั้งโต๊ะร้องข่าว” ส่วนต้นฉบับประกาศพระราชกฤษฎีกาทั้งปวงนั้น
 อาตมิกษณรักรักษาไว้ในหอหลวงฉบับ ๑ คิดลงไปรักษาไว้ที่ศาลาดูกขุน
 อันเป็นที่ประชุมเสนาบดีฉบับ ๑ และลงไปรักษาไว้ที่ศาลหาดวงอันเป็นที่
 ประชุมผู้พิพากษาด้วยอีกฉบับ ๑ ประเพณีเดิมมีลักษณะดังว่า
 หนังสือประกาศชนเดิม คนร่างและดำนามก็เขียนในสมุดคำ
 ด้วยเส้นดินสอขาว ส่วนตัวประกาศที่ตั้งไป ณ ที่ต่าง ๆ มักเขียนลงม้วน
 กระดาษช่อยด้วยดินสอดำ เพราะวิธีพิมพ์หนังสือไทยยังไม่เกิดขึ้นในชน
 นั้น มาจนในรัชกาลที่ ๓ พวกมิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทย
 ขึ้น ความปรากฏว่า เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระหนึ่ง
 เกตุเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้โรงพิมพ์พวกอเมริกันพิมพ์หมายประกาศ
 ห้ามมิให้คนสูบฝิ่นและค้าขายฝิ่นเป็นหนังสือ ๕๐๐๐ ฉบับ นับเป็นครั้งแรก
 ที่ได้พิมพ์หมายประกาศ แต่พิมพ์ครั้งนั้นแล้วมิได้ปรากฏว่าพิมพ์ประ-
 กาศเรื่องอื่นต่อมาอีก ถึงรัชกาลที่ ๔ ในชั้นแรกประกาศต่าง ๆ ก็ยังใช้

เขียนแจกตามแบบเดิม ปรากฏแต่ว่าทรงแก้ไขวิธีแจกประกาศซึ่งแต่
 เดิมกรมพระสุรัสวดีเป็นพนักงานเขียน ประกาศแจกจ่ายไปตามกระทรวง
 ทบวงการต่าง ๆ นั้น โปรด ฯ ให้กรมต่าง ๆ ไปคัดสำเนาหมายประกาศ
 เอง ณ หอจดหวง ยังคงตั้งสำเนาประกาศไปแต่ที่มหาดไทย กตาทโหม
 แตะกรมท่า สำหรับจะได้มีท้องตราประกาศออกไปตามหัวเมือง การ
 ที่แก้ไข^{๕๕๔}ชนนักพอเห็นเหตุได้ คงเป็นเพราะการเขียนประกาศแจกจ่ายมา
 แต่ก่อนเป็นการมากมายเหลือกำลังพนักงานกรมพระสุรัสวดี แจกไปไม่
 หัวถึงทุกกระทรวงทบวงการได้จริงดังที่กล่าวในลักษณะประกาศ จึงได้
 โปรด ฯ ให้กรมอื่น ๆ ไปคัดประกาศเขาเอง ณ หอจดหวง ต่อมาในรัชกาล
 ที่ ๔ นั้น โปรด ฯ ให้สร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นที่ในพระบรมมหาราชวัง
 ชานนามว่าโรงอักษรพิมพ์การ (อยู่ตรงพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญบดินทร์)
 เริ่มพิมพ์หมายประกาศ เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๐๑ ในชนต้นโปรดเกล้า ฯ
 ให้ทำเป็นหนังสือพิมพ์ขาวออกโดยระยะเวลาดำ ชานนามว่าหนังสือราช
 กิจจานุเบกษา บอกข่าวในราชสำนักและเก็บความจากประกาศต่าง ๆ
 ซึ่งได้ออกในระยะนั้นบอกไว้ให้ทราบเพียงเนื้อความ หนังสือราชกิจจานุ
 เบกษาซึ่งออกในรัชกาลที่ ๔ ครั้นนั้น พิศเราะหัดูเรื่องพิมพ์เป็นพระราช
 นิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยมาก เห็นจะไม่มีผู้
 อื่นกตารบผิดชอบเป็นผู้แต่ง ครั้นต่อมาทรงคิดพระราชธุระอันมากจน
 ไม่มีเวลาพอจะทรงแต่งหนังสือราชกิจจานุเบกษา เพราะฉะนั้นพิมพ์อยู่
 ได้สักปี ๑ จึงต้องหยุด แต่การพิมพ์หมายประกาศเห็นจะนิยมกันมาก
 เมื่อหยุดหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว จึงโปรด ฯ ให้พิมพ์แต่หมาย

ประกาศและให้พิมพ์ตลอดเรื่อง ไม่คัดแต่เพื่อความเหมือนอย่างที่ตั้ง
พิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษามาแต่ก่อน ทำเป็นใบปลิวแจกตาม
กระทรวงทบวงการ และจ่ายไปปิดไว้ตามที่ประชุมชนแทนป้ายร้อง เป็น
ประเพณีสืบมาจากราชกาลที่ ๕ จนกุดบออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาอีก
เมื่อปีจอ พ. ศ. ๒๔๑๗ แต่ฉบับบรรดาประกาศจึงใช้ลงในหนังสือราช
กิจจานุเบกษา และเลิกวิธีแจกจ่ายหมายประกาศอย่างแต่ก่อนสืบมาจน
ตราบเท่าทุกวันนี้

เพราะเรื่องตำนานเป็นดังแต่เดิมมา ประกาศในรัชกาลที่ ๕ จึง
มีตำเนาเป็น ๒ ชนิด คือ ประกาศในชนคนเมื่อยังมโตะคงโรงพิมพ์หลวง
มีแต่ตำเนาเป็นหนังสือเขียน ประกาศตอนหลังเมื่อตั้งโรงพิมพ์หลวง
แล้วมีตำเนาเป็นหนังสือพิมพ์ ตำเนาประกาศชนที่เป็นหนังสือเขียนมี
ฉบับน้อยมาแต่เดิม ยิงนานมากก็ยงหายากจนทุกที ประกาศที่ฉบับ
พิมพ์หาง่ายกว่า จึงมีผู้รวบรวมไว้บ้าง แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีใครที่ตำมารถ
รวบรวมไว้ได้หมดทุกฉบับ เป็นแต่มีกันมากบ้างน้อยบ้าง การที่รวบรวม
รวมประกาศรัชกาลที่ ๕ พิมพ์ชนใหม่ให้เป็นตำธารณประโยชน์ ได้จับ
ทำเมื่อครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทรง
บัญชาการโรงพิมพ์หลวง และเป็นผู้จัดการหนังสือราชกิจจานุเบกษา
ซึ่งกุดบพิมพ์อีกในรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้ทรงหาดำเนาประกาศครั้งรัชกาล
ที่ ๕ มาพิมพ์ไว้ในหนังสือการกิจจานุเบกษาบ้าง เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ออกหนังสือพิมพ์รุโณวาท ก็ได้ทรง

หาฉบับมาพิมพ์ไว้ในหนังสือครุโณวาทอีกบ้าง ต่อมาเมื่อหอพระสมุด
 วิจารณ์ออกหนังสือพิมพ์ กรรมการหอพระสมุด ฯ ก็หาดำเนินประ-
 กาศรัชกาลที่ ๕ มาพิมพ์ไว้ในหนังสือวิจารณ์อีกบ้าง แต่ที่รวบรวม
 ประกาศรัชกาลที่ ๕ พิมพ์เป็นเล่มสมุดโดยเฉพาะ ซึ่งมาพิมพ์เมื่อครั้ง
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ทรงบัญชาการโรงพิมพ์
 หาดวง ได้ทรงพยายามหาต้นฉบับแต่ที่ต่าง ๆ มารวบรวมพิมพ์ขึ้น เมื่อ
 รัตนโกสินทร์ศก ๓๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๕) พิมพ์ได้ ๓ เล่มสมุด โรงพิมพ์อักษร
 พิมพ์การเด็ก โรงพิมพ์อักษรนิตยพิมพ์ต่อมาอีกเล่ม ๓ รวมเป็น ๕ เล่ม
 ด้วยกัน

เมื่อครั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร กรรมการได้รวบรวม
 ประกาศรัชกาลที่ ๕ บรรดาอยู่ในหนังสือต่าง ๆ ที่กล่าวมา และหา
 ฉบับใดเพิ่มเติมมาแต่ที่นอก ก็ได้อบรมซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงพรหมวรานรักษได้ทรงรวบรวมไว้ประทานมาราย ๓ ดำเนา
 ประกาศรัชกาลที่ ๕ ในจำนวนหนังสือหอพระสมุด ฯ หาได้จากที่ต่างๆ
 แห่งตะเภาสองเรื่องก็มีหลายราย แต่ที่ดำคัญนั้น คือ ได้ในดำเนาหมาย
 รับผิดชอบกรมมหาดไทยซึ่งส่งมายังหอพระสมุด ฯ มีดำเนาหมายประกาศ
 รัชกาลที่ ๕ ปรากฏอยู่ในจดหมายรายวันของกรมมหาดไทยหลายเรื่อง
 ด่วนเป็นประกาศในชั้นที่ยังมิได้มีการพิมพ์ เริ่มแต่ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๕
 อันเป็นปีแรกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงกวดย
 ราชสมบัติเป็นต้นมา กรรมการจึงเห็นว่าสมควรจะพิมพ์ประกาศรัชกาล
 ที่ ๕ ซึ่งมีฉบับอยู่ในหอพระสมุด ฯ ให้เป็นตำราอันประโยชน์ได้

แต่ประกาศรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีฉบับอยู่ในหอพระสมุด ฯ เป็นประกาศพระราชนิยามก็มี เป็นประกาศพระราชบัญญัติก็มี ความที่ประกาศยังคงใช้เป็นกฎหมายและประเพณีอยู่ก็มี ยกเด็กเดี่ยวแฉกก็มี การที่หอพระสมุด ฯ พิมพ์ ประสงค์จะพิมพ์ประกาศรัชกาลที่ ๕ บรรดามีไม่ได้อีกว่าอย่างใด ๆ ความมุ่งหมายมีแต่จะให้เป็นที่ประโยชน์ในทางศึกษาโบราณคดีและวรรณคดีเป็นประมาณ จึงขอบอกให้ท่านผู้อ่านทราบว่า บรรดาประกาศในฉบับซึ่งหอพระสมุด ฯ พิมพ์ มีใช้สำหรับจะเอาไปยกอ้างใช้ในทางอรรถคดีใด ๆ เพราะความในประกาศเรื่องใดจะยังคงใช้หรือจะยกเด็กเดี่ยวแฉก ขอนกรมการหอพระสมุด ฯ มิได้เอาเป็นระต่อบสดวน ประสงค์จะให้อ่านแต่เป็นนอยางเป็นจดหมายเหตุเก่าเท่านั้น

๒ คำอธิบายเรื่องกฎมนเทียรบาลเขมร

กฎมนเทียรบาลเขมร ดูไม่เท่าเหมือนกฎมนเทียรบาลไทย เห็นจะเป็นเพราะชำระเรียบเรียงกันหลายคราว ด้วยกรุงกัมพูชาแต่ก่อนมาเกิดจลาจลบ่อย ๆ คำรับคำราชทัณฑ์แตกฉานเช่น บ้านเมืองเป็นปรกตคราว ๑ ก็ต้องรวบรวมกฎหมายกันใหม่ครั้ง ๑ กฎมนเทียรบาลกรุงกัมพูชา ปรากฏในบานแผนกว่า เพิ่งรวบรวมในครั้งสมเด็จพระนโรดม เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์เอง พิจารณาเหตุความเป็นกฎหมายตั้งใหม่ก็มายัง เขา

กฎหมายเดิมมารวมกันบ้าง มีเรื่องเต่ากันว่า เมื่อองค์มเด็จพระนโรดมจะตั้งกฎมนเฑียรบาล ได้หารือเรตติ้งฝรั่งแล้ว ทำนองเรตติ้งคนนั้นจะไม่ชำนาญภาษาเขมรคงไม่ตรวจตราถนัด จึงให้อุบัติครนตงกฎหมายนั้นแล้ว มีคดีอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นที่ในวังเมืองพนมเปญ องค์มเด็จพระนโรดมจะลงอาญาตามกฎหมายมนเฑียรบาล เรตติ้งฝรั่งแย้งว่าอาญาแรงนักเกินกว่าความผิด องค์มเด็จพระนโรดมได้ว่ากฎหมายนั้นเมื่อจะตั้งฝรั่งก็ได้เห็นชอบยอมให้ตั้งแล้ว โยะจะมาห้ามไม่ให้บังคับคดีตามกฎหมาย เกิดความยุ่งยาก แต่ตั้งปลายจะยุติอย่างไรหาทราบต่อไปไม่

๓ คำอธิบายเรื่องกฎหมายกรุงกัมพูชา

อัน กฎหมายกรุงกัมพูชามีลักษณะและประเพณี คัดลอกตั้งกับกฎหมายของไทยเราโดยมาก ที่หนักเดิมเหมือนกันทีเดียวก็มี เช่นลักษณะโจรกับลักษณะรับฟ้องความโจรกรรม คาถาและข้อความตอนต้นล้วนแต่คัดมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ได้ฉบับไปจากไทย แต่ดัดฉบับบทกฎหมายนั้นได้แก้ไขกันต่อ ๆ มา ตามภูมิประเทศและกาตสมัยในกรุงกัมพูชา ถึงตั้งนั้นรูปรอยก็ไม่ไกลกับของไทย

กฎหมายกรุงกัมพูชาที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้รวบรวมในครั้งสมเด็จพระนโรดมทรงราชย์โดยมาก

๔ คำอธิบายเรื่องตงทาเนียบศักดิ์นา

กรมการปกครอง

การตงทาเนียบศักดิ์นา ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงจัด
 ขึ้นอีกอย่าง ๑ นั้น ได้ความในกฎหมายว่า ตงเมื่อปีจอ จุดศักราช ๙๑๖
 พ.ศ. ๑๙๙๗ คือ ตงกำหนดว่าผู้มียศชนใด ควรมีนาเท่าใด ดังเช่น
 เจ้าพระยา หรือ พระยาราชนัถ มีนาได้คนละ ๑๐๐๐๐ ไร่บ้าง ๕๐๐๐ ไร่บ้าง
 ๓๐๐๐ ไร่บ้าง ขุนนางผู้น้อยตงแต่ ๕๐๐ ไร่ขึ้นไป ล้วนพลเมืองมีนาได้
 คนละ ๒๕ ไร่ แปลว่า ในเวลาที่ตงกำหนดศักดิ์นาชนน คนทำราชการ
 ไม่ได้รับเบียดหัวดเงินเดือน เวदानท์คน คือ ที่นาเป็นสมบัติอันมีราคา
 ยิ่งกว่าอย่างอื่น ผู้ที่แสวงหาทรัพย์สินมรดกยอมแสวงหาที่ดินเป็นสำคัญ
 เพื่อจะไม่ให้แย่งที่ดินกันจนประการ ๑ เพื่อจะให้คนมีที่ดินมากแต่น้อย
 ตามกำลังและยศศักดิ์ประการ ๑ จึงได้ตงพระราชบัญญัติกำหนดศักดิ์นา
 คือว่าถ้าผู้มียศถึงเท่านั้น รัฐบาลอนุญาตให้มีนาได้เท่านั้นเป็นอย่าง
 มาก จะมีเกินอนุญาตไม่ได้ นี้เป็นมูลเหตุของศักดิ์นา แต่เมื่อได้ตง
 ศักดิ์นาชนแล้ว ศักดิ์นาเคยเป็นเครื่องกำหนดสำหรับใช้ในการอื่นต่อไป
 อีกหลายอย่าง เช่นเป็นหลักในการปรับไหม เป็นหลักอำนาจในการ
 บางอย่าง เช่นแต่งทนายว่าความเป็นต้น ไม่ใช่แต่เพียงจะมีนาได้ก็ไร
 อย่างเดียว ประเพณีศักดิ์นายยังมีอยู่จนทุกวันนี้^(๑) แต่อำนาจเด
 ประโยชน์ทั้งปวงที่ได้จากศักดิ์นา ได้เลิกเสียแล้วแต่ในแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ เลิกเสียเมื่อพระราชทานรัฐธรรมนูญ

๕ คำอธิบายตั้งส่วยอากรขนอนตลาด

หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่าอีกข้อ ๑ ว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดให้ตั้ง "ส่วยตั้งพัฒนากรขนอนตลาด" ว่าเพียงเท่านั้น ยากที่จะเข้าใจได้ว่าจัดการที่ว่นอย่างไร บ้าง แต่เชื่อได้ว่าไม่ใช่ฟังตงภาษาอากรขนครวณเหมือนกัน ภาษาอากรคูกับรัฐบาล เหมือนกับกฎหมายคูกับประชุมชน มีรัฐบาลเมื่อใดภาษาอากรก็มีมาแต่เมื่อนั้น ผิดกันต่างกันแต่วิธีเก็บภษ ภาษาอากรที่เรียกรวมในข้อว่า "ส่วยตั้งพัฒนากรขนอนตลาด" นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า จำแนกเป็น ๓ อย่าง คือ

ส่วยอย่าง ๑ อากรขนอนอย่าง ๑ อากรตลาดอย่าง ๑ วิธีเก็บถ้าหมาย ความว่า ๓ อย่างนี้ ได้ความตามหนังสือของมองดีเออร์ เดอดูแบ ประกอบกับที่เข้าใจความตามทักถ้วในกฎหมายเป็นดังนี้

ส่วยนั้น ตามความที่เข้าใจกันทุกว่นหมายความว่า ยอมให้ไพร่พลตั้งตั้งของใดแทนแรงที่ออกมาเขาเวรรับราชการ เป็นต้นว่าไพร่พลพวกใดตงภุมิดำเนาอยู่ในหมู่บ้านใด ยอมให้ไพร่พลพวกนั้นตัดไม้ที่ตองการใช้ในราชการตั้งมาโดยกำหนดคนละเท่านั้น ๆ ไม่นั้นเรียกว่าไม้ส่วย เมื่อผู้ใดได้ตั้งส่วยแล้วก็ไม่ต้องรับราชการประจำในท่น รัฐบาลเขาของส่วยมาใช้ในราชการ ดังเช่นไม้ก็เอามาใช้ในการปลูกสร้างสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น ลักษณะของการส่วยเป็นดังว่ามาน มาแต่ประเพณีโบราณซึ่งเป็นข้อกำหนดให้เมืองชน หรือให้หมู่บ้านทชน ตองจัดตั้งของตซึ่งมีในเมืองแต่ละบ้านนั้น ๆ ตั้งแก่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าเป็นใหญ่ เป็นพยานในการที่เป็นข้าขอบขัณฑเสมา ยกตัวอย่างดังเรื่องในพงศาวดารเหนือที่พระร่วงเมืองตะไคว้ ตองเป็นส่วยตั้งนำทะเลชุบศรไปถวายพระ

เจ้ากรุงขอมทุก ๆ ปี ไม่ใช่ว่าเพราะเมืองขอมกันดารน้ำ หรือมีความ
 จำเป็นโดยแท้จริงอันใดที่จะต้องได้นำทะเลชุบศรไปใช้ในเมืองขอม การ
 ที่บังคับให้เมืองตะโวกส่งน้ำทะเลชุบศร ก็เพื่อจะให้ชาวตะโวกรู้สึกตัวกัน
 อยู่เสมอว่าเป็นข้าของพระเจ้าแผ่นดินขอมเท่านั้นเอง ประเพณีอัน
 นี้แม้ว่าแต่เมืองที่ดองต้นไม้เงินทองถวายแทนของด้วย ทนที่จะ
 ใช้ต้นไม้เงินทองนั้น ยังไซ้เก็บเกล็ดจากราชฎา เพื่อให้ความรู้สึกมี
 อยู่แก่ราชฎาทอดกันว่าเป็นราชอาณาเขตตามธรรมเนียมเดิม ยัง
 ใช้เป็นประเพณีในหัวเมืองมลายูมาจนเดี๋ยวนี้ ประเพณีถวายต้นไม้เงินทอง
 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิธีเก็บเกล็ดจากราช
 ฎา เห็นว่าเอามาจากประเพณีโบราณนั่นเอง ปรดิษนเป็นการเฉพาะ
 ศิวไพร่พลในชาติเดียวกัน และกำหนดให้ดั่งแต่ของที่จะเป็นประโยชน์
 แก่ราชการ ยกหน้าที่จะรับราชการประจำให้เป็นการตอบแทน ซึ่ง
 ต้องเป็นความยินดีพอใจของพวกไพร่พลที่อยู่ไกลอยู่เป็นธรรมดา วิธี
 เก็บเกล็ดจากราชฎา ถ้าคงชนในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ จริง
 ดังกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เกิดแต่จะ
 บำรุงการทำมาหากิน ด้วยไพร่พลต้องทำศึกสงครามบอบช้ำมาช้านาน
 และเข้าใจว่าวิธีที่ขอมให้ดั่งด้วยตนเอง ในรัชกาลอื่นภายหลังมาขยาย
 ค่อยออกไปจนให้ดั่งเงินแทนรับราชการได้ จึงเกิดมีประเพณีเสียเงินค่า
 ราชการขึ้นมา ของด้วยที่เรียกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ทราบ
 ไม่ได้ว่าอะไรบ้าง มาทราบได้ในชั้นหลัง ซึ่งข้าพเจ้าจะเอาไว้อธิบาย
 ในรัชกาลอื่นต่อไป.

ที่เรียกว่าอากรขนอนนั้น ตามเนื้อความเท่าที่จะทราบได้เป็นภาษี
 เก็บในจังหวัดราชธานี คือตั้งด่านขนตามทางน้ำทางบกที่มหาชนไปมา
 ค้าขายต้องผ่าน ครึ่งกรุงเก่าเรียกด่านภาษีว่า ขนอน จะเป็นเรือก็ตาม
 เควียนก็ตาม เมื่อพาดันค้าผ่านขนอน เก็บสินค้านั้นเป็นภาคดวงโดย
 อัตรา ๓๐ ชัก ๑ ซึ่งเราเรียกกันทุกวันนี้ว่าภาษีภายใน หรือภาษีผ่านด่าน
 มาจากอากรขนอนเอง ถ้าเชื่อตามหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ก็ตั้ง
 ขนในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นปฐมเหมือนกัน

อากรตาดานั้น เดิมใจอย่างเดียวกับที่เรียกว่า เก็บจังกอบ
 เก็บแต่ในจังหวัดราชธานีเหมือนกัน คือที่ใครราชวรประชมกนตงตาด
 ค้าขาย ที่หนักตงให้มกานตาดเก็บภาษีจากรานแต่ละผู้ซึ่งมาขายของ
 อัตราที่เก็บเท่าใดในครึ่งกรุงเก่า ข้าพเจ้ายังไม่พบ

๖ คำอธิบายเรื่องทักตปนา

ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ๓ ว่า สมเด็จพระ
 เอกาทศรถพระราชทานทักตปนาเป็นนิจภคตพรพระสังฆิ ที่เรียกว่าพระ
 ราชทานทักตปนานั้น หมายความว่าพระราชทานผลประโยชน์ซึ่งได้ใน
 ภาษทคนเป็นนิจภคตพรพระสังฆิ ไม่ได้พระราชทานตัวทคน ประเพณี
 พระราชทานทักตปนาเป็นพระราชประเพณีโบราณ มีมาแต่ครั้งสุโขทัย
 ไม่ใช่ตั้งขนในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นแน่ ที่หนังสือพระราช
 พงศาวดารกรุงเก่าเห็นจะหมายความว่า พระราชทานเพิ่มเติมทักตปนาชน
 อื่น คือวัดหลวงวัดใดที่ยังไม่มีทักตปนามาแต่ก่อน ก็จัดใหม่ขนให้เหมือน
 กับวัดที่มีแล้วให้บริบูรณ์เท่าตนเอง

หอสมุดแห่งชาติ

